

רשימות חוברת קכח

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ש"ק פרשת שמות, הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שרשם לעצמו — עוד הערה על קונטרס פינוי עצמות מתים (בהמשך להערות על קונטרס הנ"ל שיצאו לאור בחוברת שלפנ"ז).

לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, הנה, לאחר העתקת הרשימה בלשון אדמו"ר בעצמו בכת"ק, בא גם פיענוח ותיבות-קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים“

עש"ק פ' שמות ה'תשנ"ח

ברוקלין, נ.י.

יא. ע"כ דהרמב"ם ל"ל גירסת הילקוט לפי פי' בעה"מ. דפסק בהל' סנה' פט"ו הל' ז"ח' וז"ל ואם לן עובר בל"ע וכו' ומ"ע לקבור את כל הרוגי ב"ד וכו' ולא הרוגי ב"ד בלבד אלא כל המלין מתו עובר עליו בל"ע הלינו לכבודו וכו'.

והנה ש"מ דלהרמב"ם מ"ע לקבור הרוגי ב"ד — דלכאורה פשיטא דכונתו הוא בקרקע ולא בארגז — ובשאר מתים אין אלא ל"ע [דדוחק לומר דלשון המשנה נקט, ולכן לא הוסיף מלה אחת ומ"ע, אף שנתן עי"ז מקום לטעות) — ואין להקשות דא"כ הול"ל הל' זו דכל המלין קודם ששנה הדין דמ"ע, דלא קאי אשאר בנ"א. דבתחלה סיימי' לדין הרוגי ב"ד, ואח"כ תני דין שאר בנ"א. ועוד דאז אפשר הי' לטעות דהלינו לכבודו קאי גם אהרוגי ב"ד.

ובאמת מה שבהרוגי ב"ד א"א הלינו לכבודו אף כשנטלו מן העץ, אפ"ל דהרואה אותו אף מושכב על הארץ יאמר מפנ"מ מת מפני שבירך וכו'. והוא ע"ד דאמרינן גבי בהמה הנרבעת שהורגין אותה וכן גבי אתוננו של בלעם. (ואולי מטעם זה אמר קרא דקברינן גם לעץ ויש לעיין בסודר דגבי מיתת חנק). ולכאורה חלוק בזה בין מתניתן דאמרה "מפני שבירך" וברייתא "יאמרו המלך תלוי" דלפ"ז מונח על הארץ שאני ואין ל"ע. וצ"ע].

ולגירסת הילקוט ישנה נ"ע גם בשאר בנ"א. (ואף אם נדחוק ברמב"ם שגם מ"ע יש בכל בנ"א ע"כ ל"ל לרמב"ם גירסת הילקוט. דא"כ מנ"ל קבורה בארץ להרוגי ב"ד, כיון דקבור מפרשינן בארגז, — ובאמת לפי הסברא דארגז, צריך להבין מאי קס"ד להקשות מוספדו לו כל ישראל וקברו (אף דשם כתיב יבא אל קבר) ומולא יקברו (וא"ל דדייק מועל פני האדמה דדילמא מדגיש בקרא דיהיו לדומן ע"פ האדמה ולא בארגז) — ובארץ הוא רק רמז לפי בעה"מ.

ובילקוט אר"י מנין למלין הרי קאי אמתניתן ולא זו בלבד ונצרכא ילפותא ואמר מדכתיב לא תלין נבלתו וישנו איזה רבויא בקרא (אפ"ל מדאמר "נבלתו" ול"ק "לא תלינו", דמשמע דכל היכא דיש "נבלה" לא תלין) מנין שעובר אף בעשה — ומדאמר בלישני' דלעיל משמע דגם בזה מחפש ילפותא על שאר בנ"א — ת"ל קבור "תקברנו" מיותר. וא"ד רמז וכו' ת"ל כי קבור — ועוד לא ידעינן קבורה וע"כ דא"ל סברת ארגז

רשימות חוברת קכח

— ת"ל תקברנו. וא"כ לא ידעינן עשה בשאר בנ"א. ומתקברנו ילפינן קבורת קרקע בהרוגי ב"ד ובשאר בנ"א הוי רק רמז, בבנ"א מהרגב"ד. ור"י מדבר רק בשאר בנ"א.

ובאמת לולא דברי המל"מ אפ"ל דאף דאמרו בלשון "רמז" בכ"ז חיוב גמור הוא ואפשר לומר גם "מצוה" ע"ז. וכדמשמע קצת גם מלשון הר"ן. (ונקרא רמז משום דאפשר לדחות דחויא בעלמא דתקברנו ל"ל אבל הדין דין אמת (וברש"י דרק לגוי ל"מ ל"י).

— וצריך לחלק דאם מרבינן שאר בנ"א הוי דרשה גמורה ואם ק"א הוא רק רמז. דשאר בנ"א הרי כתוב בקרא ב"פ דצריך לקבור ולכן דרשינן דקאי אתרי מיני בנ"א: הרוגי ב"ד ושאר. אבל ק"א ל"מ לרבות דמ"ל אם יהי' כתוב ב"פ מלת קבר כיון דפי' גם קבורה בארגו (והרבה פעמים מצינו דברים כה"ג. מ"מ) ואז אתי דעת הרמב"ם כל"ב בילקוט. ולגירסת הש"ס אין עשה בשבנ"א דאין אלא רבוי חד דתקברנו ולא מרבינן אלא ל"ע דהוא ברישא דקרא. ודוחק קצת, כי יותר קרוב לומר שקאי אקבור שהוא מ"ע.

דף יא' — בביאור דברי הרמב"ם בהל' אבל פי"ב ה"א: "אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו, שהקבורה מצוה, שנאמר כי קבור תקברנו", — דלכאורה, מדברי הגמרא² "איבעיא להו קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא, למאי נפקא מינה, דאמר לא בעינא דליקבורה להאי גברא, אי אמרת משום בזיונא הוא, לאו כל כמיני", משמע, שהחיוב לקבורו הוא רק אי נימא שטעם הקבורה הוא משום בזיונא? ועל זה תירץ הלחם משנה "דרכינו סובר דלא בעי הבעיין אלא משום דסובר דאין קבורה מן התורה, וכדאיכא דאמרי .. רמז לקבורה מן התורה כו', אבל ללישנא קמא דר' יוחנן דאית ל' דקרא דקבור תקברנו מריבוי דרשינן אפילו שאר מתים, והמלין מתו עובר בלא תעשה, ליכא בעיא, דכיון שהיא מצוה מן התורה לקבור מתו, לאו כל כמיני' לומר שלא יקברוהו. וכיון דרכינו פסק בפרק ט"ו מהל' סנהדרין כלישנא קמא דר' יוחנן דהמלין מתו עובר בלא תעשה, לכך כתב כאן הטעם משום דהקבורה היא מצוה" —

שעל זה מביא (בעל המחבר קונטרס הנ"ל) גירסת הילקוט — שהובאה במסורת הש"ס: "א"ר יוחנן מנין למלין את מתו שהוא עובר בל"ת, ת"ל לא תלין נבלתו, מנין שעובר אף בעשה, ת"ל כי קבור תקברנו. איכא דאמרי רמז לקבורה מן התורה מנין ת"ל כי קבור מה ת"ל תקברנו מכאן רמז לקבורה³, ומפרש, ש"ע"פ גירסא זו אין חילוק בדין הקבורה בין שתי הלשונות, אלא דלישנא קמא מיירי במלין את מתו ולא עביד ל' ארון, ואז הוא עובר בל"ת ועשה, ולישנא בתרא רוצה ללמדנו דאפילו עבד ל' ארון מ"מ מחוייב לקבורו בארץ .. ומשו"ה אמר ר"י ללישנא בתרא רמז לקבורה, כלומר לקבורת הארץ, ת"ל כי קבור מה ת"ל תקברנו מכאן רמז לקבורה, דדרשא דרבויה הוא רק רמז" — הנה:

(1) תצא כא, כג.

(2) סנהדרין מו, ב.

(3) דלא כגירסת הש"ס: "א"ר יוחנן .. מנין למלין את מתו שעובר עליו בל"ת, ת"ל כי קבור תקברנו, מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה. איכא דאמרי .. רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור תקברנו, מכאן רמז לקבורה מן התורה."

(4) וממשיך שם: "וכמו שאמרה הגמרא אח"כ .. דאבעי ל' (לרב חמא) למימר (על שאלת שבור מלכא, "קבורה מה"ת מניין") כי קבור, דליעבד ל' ארון, תקברנו לא משמע ל', ועיין בפרש"י שם דעיקר הלימוד לקבורת הארץ הוא מיתורא דתקברנו, ולא משמע ל' לעכ"ם למהוי דרשא מרבויה."

על כרחק דהרמב"ם לית לי' גירסת הילקוט לפי פירוש בעל המחבר:

דהרי הרמב"ם פסק בהל' סנהדרין פט"ו הל' ז'ח' וז"ל: "ואם לן (הנתלה) עוברין עליו בלא תעשה וכו'. ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין וכו'. ולא הרוגי בית דין בלבד אלא כל המלין מתו עובר עליו בלא תעשה. הלינו לכבודו וכו'".

והנה, שמע מינה דלדעת הרמב"ם המצות עשה לקבור היא רק בהרוגי בית דין — דלכאורה פשיטא דמ"ש "מצות עשה לקבור", כוונתו הוא לקבורה בקרקע ולא בארגז — ובשאר מתים אין אלא לא תעשה ד"לא תלין גו'".

[דדוחק לומר דהרמב"ם ס"ל שגם בשאר מתים יש מצות עשה לקבור, ומ"ש "כל המלין מתו עובר עליו בלא תעשה" (ולא הזכיר גם ה"מצות עשה") — ה"ז מפני שלשון המשנה נקט, ולכן לא הוסיף מלה אחת: ("עובר עליו בל"ת) ומ"ע", אף שנתן עי"ז מקום לטעות שבשאר מתים אין מצות עשה לקבור].

— ואין להקשות דא"כ (אם נאמר שבשאר מתים יש רק לא תעשה) הוה לי' לשנות הלכה זו ד"כל המלין את מתו (גם בשאר בני אדם) עובר עליו בלא תעשה" קודם ששנה הדין דמצות עשה לקבור, דלא קאי אשאר בני אדם אלא אהרוגי ב"ד בלבד — דיש לומר, דבתחילה סיימי' לדין הרוגי ב"ד (שיש בו לא תעשה ועשה), ואח"כ תני דין שאר בני אדם (שיש בו רק לא תעשה).

ועוד, דאז (אם הי' כותב ההלכה ד"כל המלין כו'") קודם הדין דמצות עשה לקבור, היינו, באמצע הדין דהרוגי ב"ד) אפשר הי' לטעות ד"הלינו לכבודו כו' אינו עובר עליו" קאי גם אהרוגי ב"ד.

ובאמת מה שבהרוגי ב"ד אין אומרים "הלינו לכבודו כו' אינו עובר עליו" אף כשנטלו מן העץ — אפשר לומר שזהו משום דהרואה אותו אף בהיותו מושכב על הארץ (לאחרי שנטלו מן העץ) יאמר מפני מה זה מת מפני שבירך וכו', כמו שאומרים על התלוי "מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל".

והוא ע"ד דאמרינן גבי בהמה הנרבעת שהורגין אותה —

(5) בסנהדרין מו, א: "ולא זו בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה".

(6) לשון המשנה שם.

"שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוני על ידה"⁷.
 וכן גבי אתונו של בלעם — "שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם
 בתוכחתה"⁸. ועד"ז בנדר"ד — שלא מלינים אותו אפילו לכבודו, כדי
 שלא יאמרו מפני מה זה מת מפני שבירך וכו'.

(ואולי מטעם זה אמר קרא דקברינן גם לעץ⁹. ויש לעיין
 בסודר דגבי מיתת חנק¹⁰).

ולכאורה יש חילוק בזה בין מתניתן דאמרה "מפני שבירך"
 ובין הברייתא² דאמרה "יאמרו המלך תלוי" — דלפי זה (לפי
 הברייתא) שהבזיון הוא בהתלי' דוקא, מונח על הארץ (לאחרי שנטלו
 מן העץ) שאני, ואין לא תעשה. וצ"ע].

ולגירסת הילקוט "מנין למלין את מתו שהוא עובר בל"ת . . מנין
 שעובר אף בעשה" — ישנה מצות עשה לקבור (לא רק בהרוגי ב"ד,
 אלא) גם בשאר בני אדם. ועכצ"ל, שהרמב"ם שכתב שבשאר בני אדם
 אין אלא לא תעשה בלבד, לית לי' גירסת הילקוט.

(ואף אם נדחוק ברמב"ם שגם מצות עשה לקבור יש בכל בני
 אדם — על כרחך לית לי' להרמב"ם גירסת הילקוט "מנין שעובר
 אף בעשה, ת"ל כי קבור תקברנו", דא"כ, מנא לן קבורה בארץ להרוגי
 ב"ד, כיון ד"קבור" מפרשינן בארגז¹¹,

— ובאמת לפי הסברא ד"קבור" פירושו בארגז, צריך להבין
 מאי קס"ד דהגמרא² להקשות (על רב חמא שלא השיב על שאלת שבור
 מלכא "קבורה מן התורה מנין") מ"וספדו לו כל ישראל וקברו"¹² (אף
 דשם כתיב "יבא גו' אל קבר", ובמילא, קשה יותר לפרש דקאי על ארגז)
 ומ"לא יספדו ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו"¹³ (ואין לומר דדייק

(7) סנהדרין נד, א (במשנה).

(8) פרש"י בלק כב, לג.

(9) ראה סנהדרין מו, ב (ובפרש"י): "עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, ת"ל כי קבור
 (מריבויא משמע לי' דאף עץ בעי קבורה), מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר
 קציצה וקבורה". אבל, לא נתפרש טעם הדבר. — ולהעיר מרמב"ם הל' סנהדרין שם ה"ט:
 "העץ שנתלה עליו נקבר עמו, שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני".

(10) ראה סנהדרין שם: "אחד כו' ואחד סודר שנחנק בו כולן נקברין עמו".

(11) לפירושו של בעל המחבר ש"לישנא קמא מיירי במלין את מתו ולא עביד לי' ארון,
 ואז הוא עובר בל"ת ועשה", משא"כ כשקברו בארגז, אינו עובר על הל"ת, וקיים העשה
 ד"קבור".

(12) מ"א יד, יג.

(13) ירמ' טז, ד.

מ"על פני האדמה", שמזה משמע שהקבורה היא בתוך האדמה —
 — דיילמא מדגיש בקרא דיהיו לדומן על פני האדמה ולא בארגז) —
 וקבורה בארץ הוא רק "רמז" — לפירוש בעל המחבר קונטרס
 הנ"ל.

ובילקוט — יש לפרש באופן אחר (דלא כפירוש בעל המחבר),
 שיתאים גם לשיטת הרמב"ם:

"אמר ר' יוחנן מניין למלין וכו'" — הרי קאי אמתניתין "ולא
 זו בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה", ונצרכא
 ילפותא שהלא תעשה ד"לא תלין גו'" הוא לא רק בהרוגי ב"ד, אלא גם
 בשאר בני אדם, ועל זה אמר ר"י דילפינן זה מדכתיב "לא תלין נבלתו",
 וישנו איזה רבויא בקרא שמזה למדים גם בשאר בני אדם.

(ואפשר לומר שהלימוד הוא מדאמר "לא תלין נבלתו" ולא
 קאמר "לא תלינו", דמשמע, דכל היכא דיש "נבלה" — לא רק
 בנתלה ע"י ב"ד, אלא גם בשאר בני אדם — ישנו איסור ד"לא תלין").

וממשיך בילקוט: "מנין שעובר אף בעשה" — ומדאמר
 בלישני דלעיל ("מנין כו' שהוא עובר בל"ת") משמע דגם בזה מחפש
 ילפותא על שאר בני אדם — "ת"ל כי קבור תקברנו", והיינו,
 ש"תקברנו" מיותר, ומיתור זה למדים על שאר בני אדם.

וממשיך: "איכא דאמרי רמז לקבורה וכו' ת"ל כי קבור" —
 ועוד לא ידעינן קבורה (שלכן צריך להוסיף "תקברנו"), ועל-כרחך
 דאפשר לומר סברת ארגז — "ת"ל תקברנו". וכיון שפסוק זה נאמר
 בהרוגי ב"ד, א"כ, לא ידעינן עשה דקבורה בשאר בני אדם,
 ומ"תקברנו" ילפינן קבורת קרקע בהרוגי ב"ד, ובשאר בני אדם הוי
 רק רמז — רמז בשאר בני אדם מהרוגי ב"ד, דכיון שבהרוגי ב"ד ישנו
 לימוד מ"תקברנו" שצ"ל קבורת קרקע, ה"ז "רמז" שגם הקבורה דשאר
 בני אדם היא בקרקע. ונמצא, שה"איכא דאמרי" מדבר בעיקר בהרוגי
 ב"ד, ומהם למדים רמז גם בשאר בני אדם, ור' יוחנן (בלישנא קמא)
 מדבר רק בשאר בני אדם.

ובאמת, גם אם נאמר שכללות הלימוד דקבורת קרקע (גם בהרוגי
 ב"ד) שלמדים מריבויא ד"תקברנו", הוא "רמז" — הנה לולא דברי
 המל"מ¹⁴ בפירוש "איכא דאמרי רמז כו'", שס"ל שאין חיוב קבורה מן

(14) כ"ה בגכתי"ק. ולכאורה צ"ל: לחם משנה. והוא בהל' אבל שם (נעתק לעיל).

התורה, אפשר לומר, דאף דאמרו בלשון "רמז", בכל זאת חיוב גמור הוא, ואפשר לומר גם "מצוה" על זה. וכדמשמע קצת גם מלשון הר"ן¹⁵.

(וזה שנקרא "רמז" — אינו אלא משום דאפשר לדחות דחויא בעלמא ד"תקברנו" לית לי' ("תקברנו לא משמע לי'"), אבל הדין שלמדים מ"תקברנו" שצ"ל קבורת קרקע הוא דין אמת (וברש"י שם, דרק לגוי לא משמע לי' למהוי דרשא מרבויה, אבל אנן ידעינן שכן הוא האמת).

— וצריך לחלק, דאם מרבינן מ"תקברנו" שאר בני אדם (כבלישנא קמא), הוי דרשה גמורה, ואם מרבינן קבורת ארץ (כבלישנא בתרא), הוא רק רמז. כי: הריבוי דשאר בני אדם — הרי כתוב בקרא ב"פ דצריך לקבור ("קבור תקברנו"), ולכן דרשינן דקאי אתרי מיני בני אדם: הרוגי ב"ד, ושאר בני אדם. אבל קבורת ארץ לא משמע לרבות מ"תקברנו", דמה לי אם יהי' כתוב ב"פ מלת קבר, כיון דפירושו של מלת קבר (גם בפעם השני) הוא גם קבורה בארגו, ובמילא, הריבוי דקבורת ארץ הוא רק רמז (והרבה פעמים מצינו דברים כה"ג. מ"מ).

ואז — אתי דעת הרמב"ם (שפסק בהל' סנהדרין שבשאר מתים יש רק לא תעשה, והעשה הוא בהרוגי ב"ד) כלישנא בתרא בילקוט, שמיתורא ד"תקברנו" ילפינן קבורת קרקע בהרוגי ב"ד, ולא ידעינן עשה בשאר בני אדם.

ולגירסת הש"ס "מנין למלין את מתו שעובר עליו בל"ת, ת"ל כי קבור תקברנו" — הטעם שאין עשה דקבורה בשאר בני אדם הוא, משום דאין אלא ריבוי חד ד"תקברנו", ובמילא, אי אפשר להרבות גם הלא תעשה ד"לא תלין" וגם העשה ד"קבור", ולא מרבינן אלא לא תעשה משום דהוא ברישא דקרא: "לא תלין גו" (ורק לאח"ז מוסיף בקרא) כי קבור תקברנו".

ודוחק קצת — כי, יותר קרוב לומר שהריבוי ד"תקברנו" קאי (לא אלפני פניו, רישא דקרא, "לא תלין", שהוא לא תעשה, אלא) א"קבור" שהוא מצות עשה.

15) בחידושי הר"ן לסנהדרין שם (נעתק בקונטרס הנ"ל): "רמז לקבורה מה"ת, כלומר, קבורת קרקע, שאם לא כן הי' במשמע שלא יהא מצוה אלא שיהא מעבירין מכנגד פני הרואין וכו'". — והיינו, שכותב לשון "מצוה" על ה"רמז" דקבורה מה"ת.